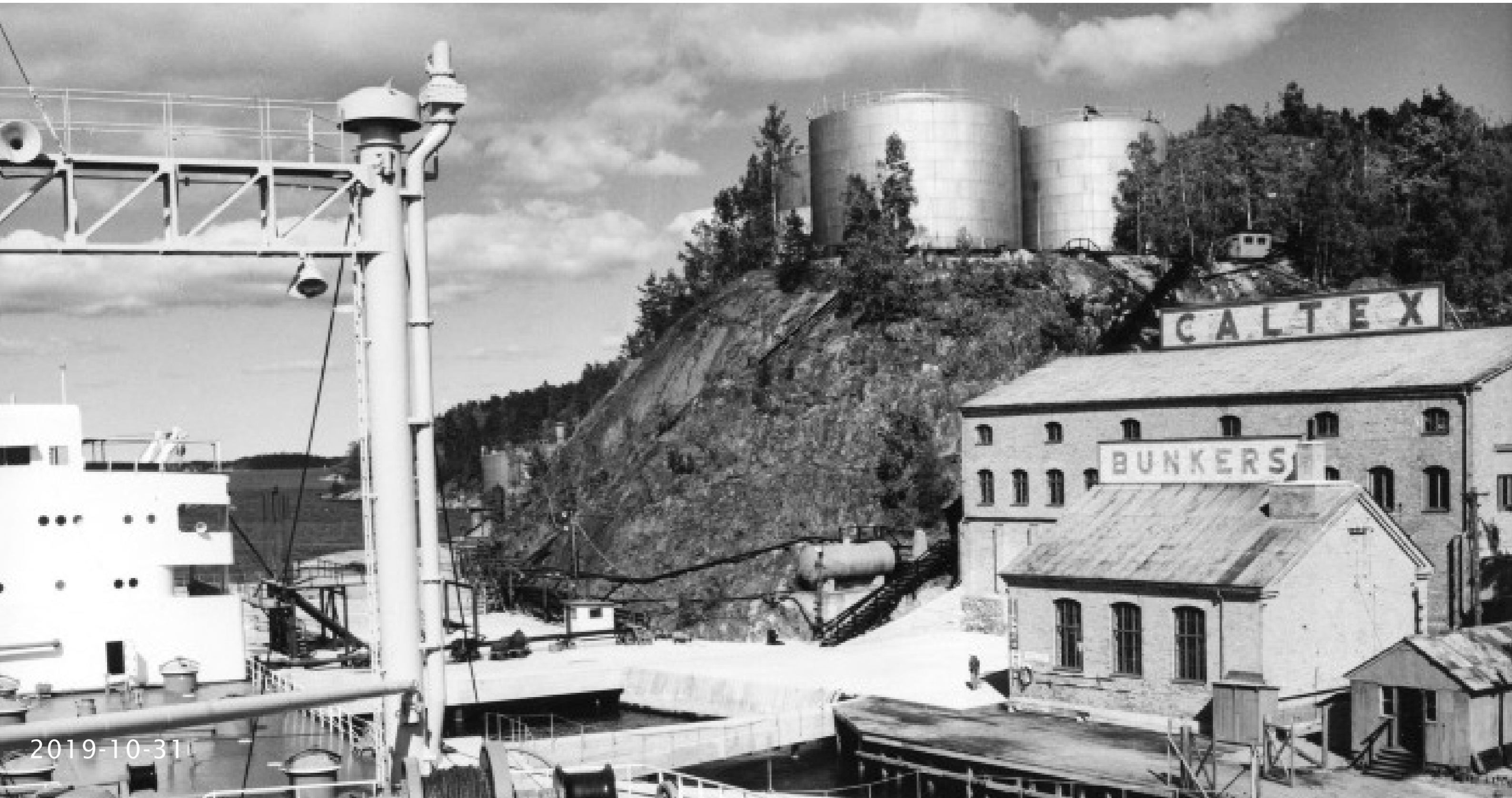

ANTIKVARIISK FÖRUNDELSÖKNING

SKARPNÄS 2:3, NACKA

HANDLINGEN HAR UPPRÄTTATS AV TYRÉNS AB
2019-10-31

Medverkande:

Mattias Libeck, *Libeck antikvarie*

Lisa Johansson, *Tyréns AB*

KÄLLOR

Svenska Dagbladet 1915-09-02

Svenska Dagbladet 1922-02-24

Svenska Dagbladet 1936-01-25

Företagsminnen, 2011:5

Ahlberg, Sven-Olof Bevara betongen, 2012.

Brunnström, Lisa Den rationella fabriken, 1990.

Schnell, Jan-Bertil Industriminne : Stockholm stad och län - en
industrihistorisk exposé. 2004

Detaljplaneprogram för Telegrafberget, 2005, rev 2006.

Inventering av oljedepåer i Stockholms län. Länsstyrelsen Stock-
holm, rapport 2004:11.

https://sv.wikipedia.org/wiki/Telegrafberget,_Kummelnäs

<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/mineralolja>

INNEHÅLL

KÄLLOR	2
BAKGRUND	4
GÄLLANDE PLAN	4
PÅGÅENDE PLANARBETE	4
KULTURMILJÖPROGRAM	4
MILJÖBALKEN - RIKSINTRESSE FÖR KULTURMILJÖVÅRDEN	5
PLAN- OCH BYGGLAGEN (PBL)	5
PBL KAP 8 §13 (FÖRVANSKNINGSFÖRBUD)	5
PBL KAP 8 §14 (ANPASSAT UNDERHÅLL)	5
PBL KAP 8 §17 (VARSAMHETSKRAV VID ÄNDRING)	5
KULTURMILJÖLAGEN (KML)	5
HISTORIK	6
VERKSAMHETEN ETABLERAS	6
OLJEINDUSTRIN	7
THE TEXAS COMPANY AB	7
ARMERAD BETONG	7
DE EXPANSIVA ÅREN	8
STOCKHOLMS INLOPP	10
OLJEDEPÅNS SISTA ÅR	11
ÅREN SOM FÖLJDE	11
BYGGNADSBESKRIVNING	12
ALLMÄNT	12
STOMME OCH EXTERIÖR	14
EXTERIÖR MAGASINSBYGGNAD	16
EXTERIÖR MASKINHUS	18
INTERIÖR	19
INTERIÖR MAGASINSBYGGNAD, VINDSVÅNING	20
INTERIÖR MAGASINSBYGGNAD, MELLANVÅNING	21
INTERIÖR MAGASINSBYGGNAD, BOTTENVÅNING	22
INTERIÖR MASKINHUS	23
KULTURVÅRDEN	24
KVALITETER - MATERIAL OCH GESTALTNING	25

BAKGRUND

Tyréns har fått i uppdrag av HSB att upprätta en antikvarisk förundersökning för del av fastigheten Skarpnäs 2:3. Arbetet har föranletts av att fastighetsägaren har ansökt om utökade användningsbestämmelser för fastigheten genom revidering av befintlig detaljplan.

Den antikvariska förundersökningen syftar till att utreda anläggningens historia och kulturhistoriska värde, samt redovisa värdebärande detaljer interiört och exteriört. Förundersökningen ska även fungera som stödande underlag vid framtida bygglovsprövning.

Den berörda delen av fastigheten omfattar två äldre tegelbyggnader från tiden kring förra sekelskiftet.

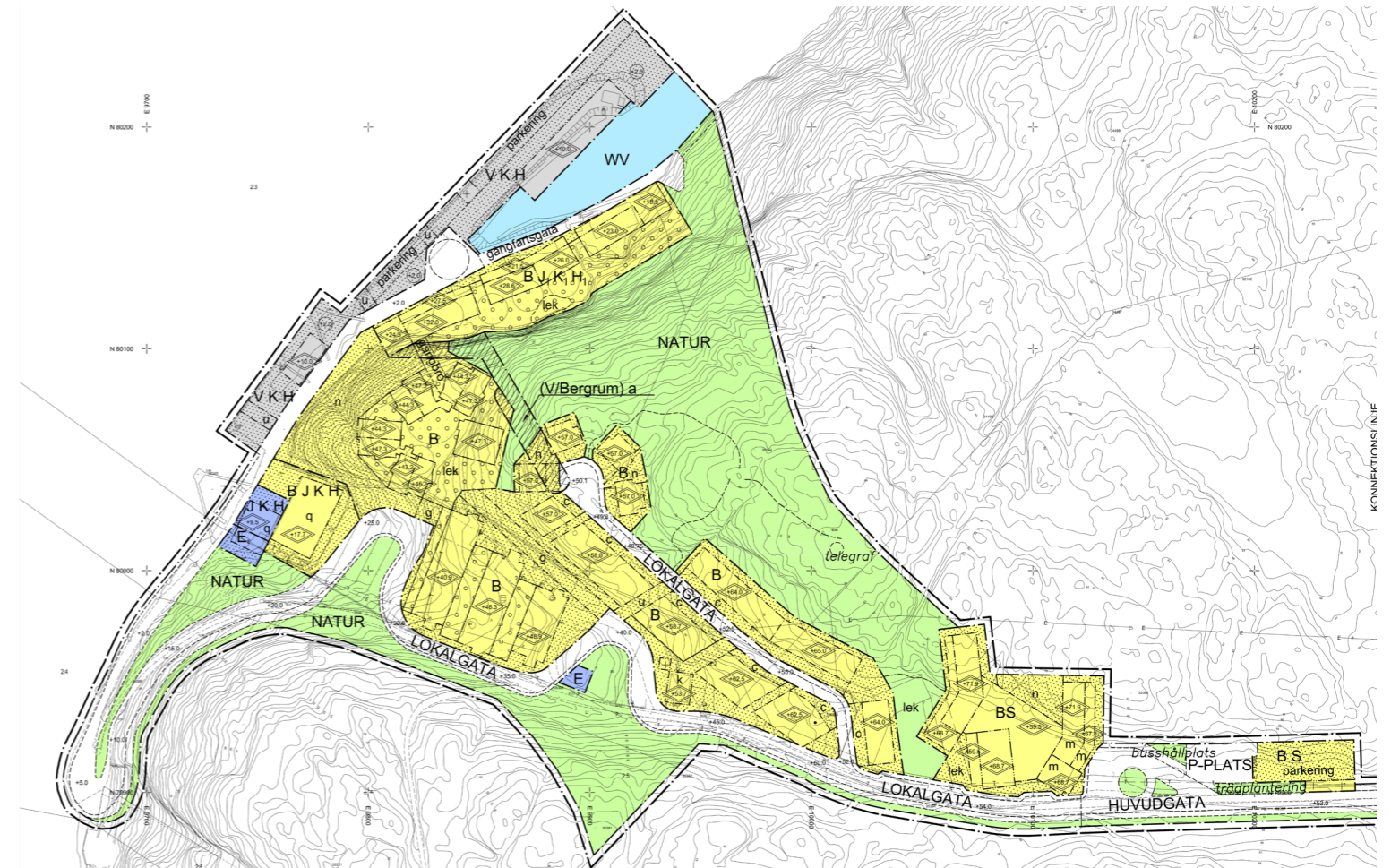
GÄLLANDE PLAN

Skarpnäs 2:3 omfattas av detaljplan DP 572 för Telegrafberget i Boo, Nacka kommun, laga kraft 2015-10-21. Planen upprättades i samband med förestående utveckling av området. Syftet med planen är att skapa förutsättningar för en utbyggnad av ca 300 bostäder och 3000 m² verksamheter på den före detta industri- och naturmarken.

I planen är de båda berörda byggnaderna inom Skarpnäs 2:3 försedda med beteckningen q.

q – Särskilt värdefull byggnad. Byggnaden får inte rivas. Byggnadernas exteriör får inte förvanskas. Underhåll ska ske med ursprungliga material och kulörer.

I den mindre av de två tegelbyggnaderna tilläts icke störande hantverk, kontor och handel och i den anslutande nya tillbyggnaden tekniska anläggningar. I den större tegelbyggnaden tilläts bostäder samt icke störande hantverk, kontor och handel. Båda byggnaderna omges av prickmark, vilket innebär att marken inte får bebyggas.

Utsnitt ur gällande plan, DP 572, som omfattar flera fastigheter i området.

PÅGÅENDE PLANARBETE

Arbete med att revidera en del av detaljplanen för fastigheten pågår. Planändringens syfte är att utöka användningen av vissa byggnader till att möjliggöra för hotellverksamhet samt påbyggnad med en våning av ett befintligt hus.

Inget färdigt förslag till revidering av planen har varit tillgängligt under framtagandet av den antikvariska förundersökningen.

KULTURMILJÖPROGRAM

Nacka kommun tog 2010 ett nytt kulturmiljöprogram som ett delprojekt inom arbetet med att ta fram en ny översiktsplan. Kulturmiljöprogrammet antogs 2011 som självständigt dokument och som underlag till översiktsplanen.

Syftet med kulturmiljöprogrammet är att det ska vara ett vägledande kunskapsunderlag för beslut inom den fysiska planeringen i ett urval av miljöer med höga kulturhistoriska värden. Det finns miljöer och enskilda objekt som inte omnämns i programmet, men som ändå kan ha viktiga kulturhistoriska värden.

Urvalet grundar sig på höga kulturhistoriska värden, främst ur ett lokalt perspektiv. Programmets miljöer är studerade ur ett helhetsperspektiv. De kan vara unika eller representativa för kommunen och ska spegla dess historia.

Telegrafbergets äldre tegelbyggnader är utpekade i programmet under rubriken **Enskilda byggnader/bebyggelsegrupper av kulturhistoriskt intresse utanför utpekade helhetsmiljöer**. Miljön beskrivs där på följande sätt:

Telegrafberget, Skarpnäs

Strandnära industribyggnader av tegel och arbetarbostäder från sekelskiftet 1900 som tillhört en fotogen- och oljedepå. Verksamheten upphörde 1973.

De riksintressen för kulturmiljövärden som är belägna inom kommunens gränser berörs också i kulturmiljöprogrammet.

MILJÖBALKEN - RIKSINTRESSE FÖR KULTURMILJÖVÅRDEN

Norra Boo - Vaxholm - Oxdjupet - Lindalssundet utgör en miljö av riksintresse för kulturmiljövården. Att ett område pekats ut som riksintresse innebär att det bedöms ha så stora kulturhistoriska värden att det är av vikt för hela landet. I det kommunala arbetet med samhällsplanering skall dessa värden prioriteras. Om en åtgärd innebär påtaglig skada på de värden som ligger till grund för utpekandet är den enligt Miljöbalken inte tillåtlig. Även om skadan inte kan anses som påtaglig bör extra hänsyn visas. Förändringar som påverkar riksintressanta värden bedöms utifrån dess grad av påverkan. Även förändringar som görs utanför riksintressets geografiska avgränsning kan bedömas påverka riksintresset. Länsstyrelsen är tillsynsmyndighet för riksintressen.

Motiveringen för riksintresset Norra Boo - Vaxholm - Oxdjupet - Lindalssundet [AB 51, 58] lyder:

Farledsmiljö utmed inloppet till Stockholm via Vaxholm, som speglar skärgårdens betydelse för huvudstadens sjöfart, livsmedelsförsörjning och rekreativt liv, som speglar levnadsvillkoren för innerskärgårdens befolkning alltsedan medeltiden och som speglar Stockholms utbyggnad mot öster. Här kan levnadsvillkoren för olika sociala skikt utläsas, liksom utvecklingen inom transportteknik och arkitektur. (Skärgårdsmiljö, Rekreativmiljö, Sommarösmiljö, Fritidshusområde, Industrimiljö).

Utöver motiveringen har ett antal uttryck för riksintresset utpekats. Nedan följer uttryckstexten.

Skärgårdskaraktären som går ända fram till Stockholms centrala vattenrum. De i huvudsak obebyggda bergssluttningarna och den otillgängliga karaktären på farledens södra sida i kontrast till de mer låglänta landskapspartierna på farledens norra sida, dit bebyggelsen huvudsakligen lokaliserats, och den varierade landskapsbild detta skapat.

Kommunikationernas utveckling så som de framgår av äldre bryggor och hamnlägen, bebyggelsegrupper, sjökrogar och platser för handelsutbyte och service för sjöfararna. Ångbåtsepokens nya bryggor, och bebyggelse som växte fram i spåren av detta från och med mitten av 1800-talet.

Gårdar, jordbruksmarker och skogsbevuxna landskapspartier som speglar skärgårdsbefolkningens levnadsvillkor och sammansatta ekonomi i äldre tid, baserad på jordbruk, fiske och sjöfart samt varuleveranser till Stockholm. Binärningar som båtbyggeri.

Bebyggelse som visar hur områdena närmast Stockholm från 1500-talet tagits i anspråk för sociala inrättningar och industriella anläggningar och från tiden kring sekelskiftet 1900 exploaterats för stora villor för permanentboende. Danvikens hospital och Danvikshem. Lämningar efter tidiga industrianläggningar utanför Danvikstull och 1800-talets storskaliga industrier vid bl.a. Augustendal, Finnboda och Kvarnholmen med sammanhörande hamnanläggningar, bostäder och annan bebyggelse.

Uttryck för rekreativt liv alltsedan 1700-talet. Svindersvik och Stora och Lilla Nyckelviken från mitten av 1700-talet. Sommarvillor från 1800-talets senare del och 1900-talets början, "grosshandlarvillor" med rik lövsågeridekor och villor som visar den fortsatta arkitekturutvecklingen, byggda för en ny samhällsklass av välbärgade företagare och belägna vid vattenbrynet nedanför ett brant berg, högt uppe på bergskanten, på de små öarna i farleden eller på större öar. Pensionat och uttryck för uthyrningsverksamheten av den äldre skärgårdsbebyggelsen till sommargäster, med åtföljande förändringar av bebyggelsen. Sportstugor och områden med fritidsbebyggelse av enklare slag från 1900-talet, för ett bredare lager av Stockholms befolkning. (Miljön berör även Lidingö, Vaxholm och Värmdö kommuner).

PLAN- OCH BYGGLAGEN (PBL)

De båda tegelbyggnaderna är utpekade som kulturhistoriskt värdefulla i såväl detaljplan som kulturmiljöinventering. De bedöms därför omfattas av PBL Kap 8 §13 (förvanskningförbud), utöver de två paragrafer som anpassat underhåll och varsamhet som är gällande för alla byggnader.

Kulturmiljöprogram för Nacka kommun, antaget 2011.

PBL KAP 8 §13 (FÖRVANSKNINGSFÖRBUD)

Byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas.

PBL KAP 8 §14 (ANPASSAT UNDERHÅLL)

Byggnaders yttre skall hållas i vårdat skick. Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär.

PBL KAP 8 §17 (VARSAMHETSKRAV VID ÄNDRING)

Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens karaktärsdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara.

KULTURMILJÖLAGEN (KML)

Inom fastigheten finns inga registrerade fornlämningar.

HISTORIK

VERKSAMHETEN ETABLERAS

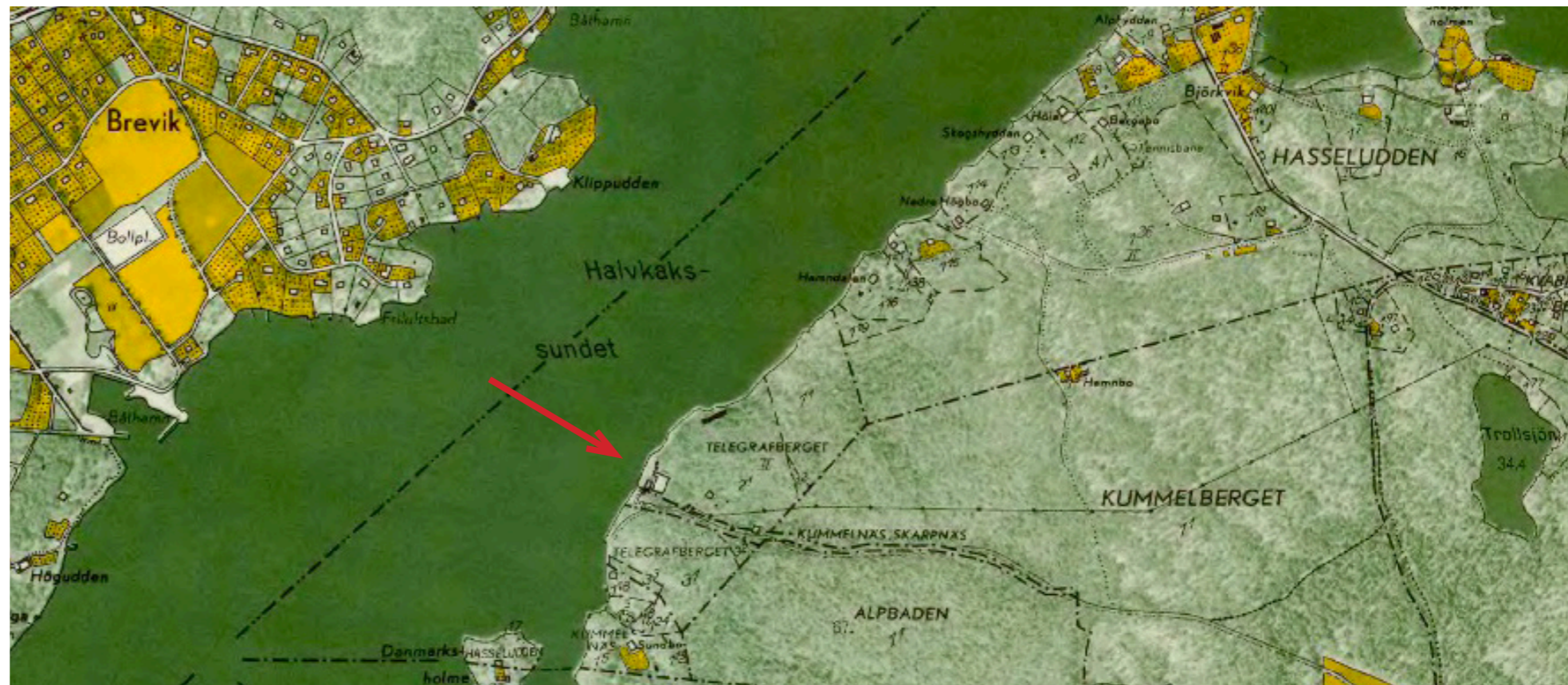
År 1898 etablerade handelsfirman Wahlund och Grönblad ett upplag för fotogen vid Telegrafbergets fot, ett strategiskt läge intill farleden in till Stockholm. Troligen valdes läget också utifrån att det var eldfarliga oljor som hanterades. Fotogen var vid tiden oljeindustrins viktigaste produkt och kom att dominera svensk oljeimport fram till 1920-talet.

Vilket år de aktuella tegelbyggnaderna på platsen uppfördes är här okänt. Den häradsökonomiska kartan, vilken upprättades under åren 1901-1906, visar emellertid två byggnader av motsvarande storlek i samma läge. Uppe på berget fanns ett mindre bostadshus från vilket en stig ledde ner till vattnet och upplagsplatsen. Under de första åren ska fotogenen ha förvarats i fat inne i den större byggnaden vilken tjänade som lager. Här ska det även ha bedrivits tillverkning av träfat. Den mindre byggnaden uppfördes sannolikt som maskinhus och torde bland annat ha inrymt en kraftkälla av något slag.

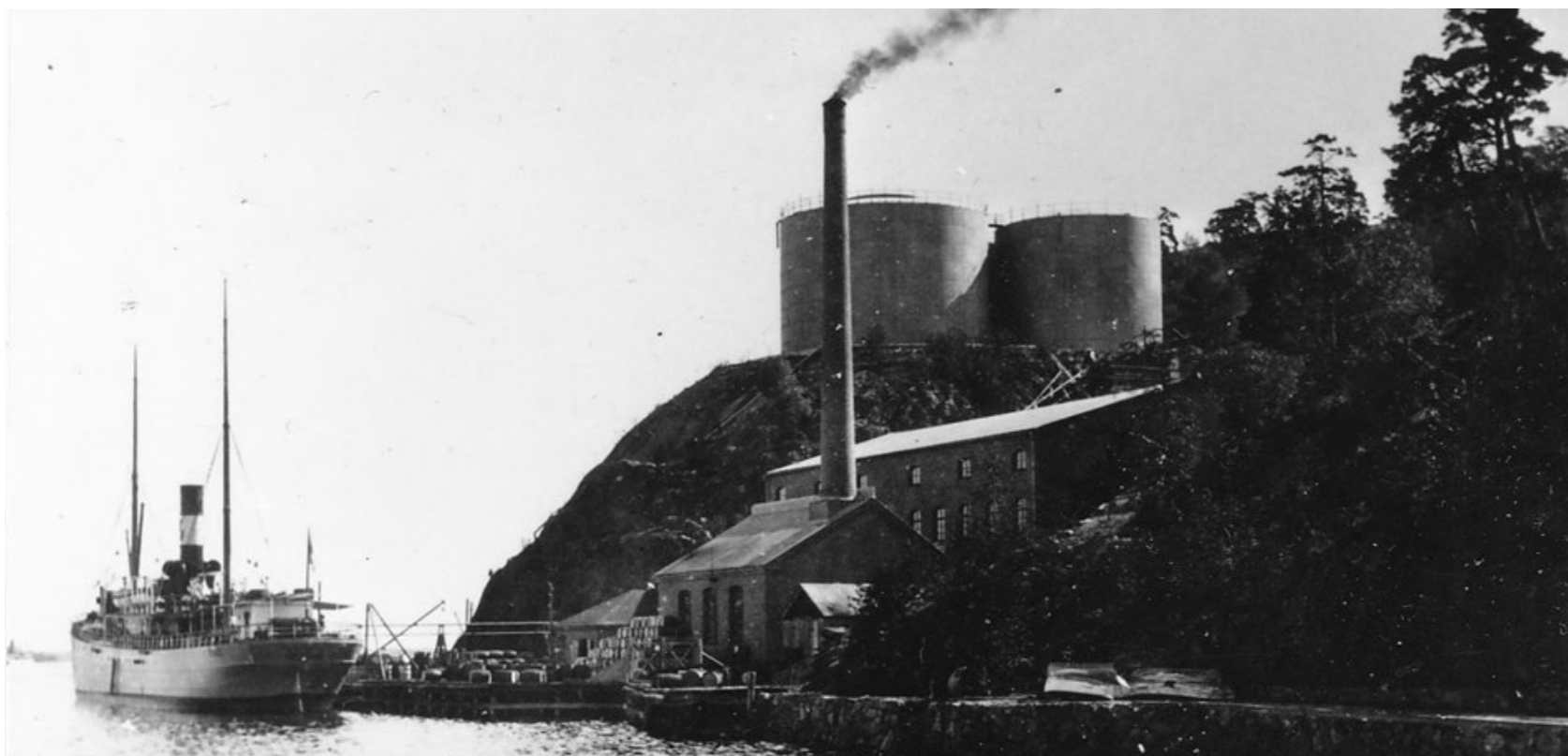
Först 1915 började de första cisternerna uppföras. Ett par år senare fanns det totalt sex cisterner vid Telegrafberget. Cisternerna var uppdelade i första och andra klassens eldfarliga oljor. I en insändare i Svenska Dagbladet 1915 nämns fotogen, bensin och motorolja som de produkter företaget avsåg att hantera på området efter att cisternerna färdigställts.

Häradsökonomiska kartan 1901-06. Den röda pilen markerar de aktuella byggnaderna. Karta via Lantmäteriet.

Ökonomiska kartan 1952. Den röda pilen markerar de aktuella byggnaderna. Karta via Lantmäteriet.

Fotot visar anläggningen vid Telegrafberget omkring 1920. Det ryker kraftigt ur maskinhusets höga skorsten och planen framför den större lagerbyggnaden är till stora delar täckt av träfat. Digitalt bildarkiv. www.nacka.se.

OLJEINDUSTRIN

Vid sekelskiftet 1900 var oljeindustrin ännu ung. Starten skedde på 1850-talets då de första försöken att borra efter olja från fyndigheter under jord lyckades. Under senare delen av 1800-talet byggde Ludvig och Robert Nobel, bröder till Alfred Nobel, upp en betydande verksamhet i nuvarande Azerbadjan. År 1878 revolutionerade Ludvig Nobel oljemarknaden genom att ta världens första oljetanker i drift, ett fartyg byggt av Motala varv i Norrköping. Ludvig konstruerade samma år världens första cylindriska oljecisterner. Bolaget, Branobel, var en av de internationellt största aktörerna.

Kring sekelskiftet 1900 var det mest fotogen som efterfrågades och i någon mån smörjolja och eldningsolja. När efterfrågan på lysfotogen gick tillbaka under mellankrigstiden fick istället motorfotogen större betydelse genom en ökad användning av traktorer i jordbruket. Under 1920- och 30-talen ökade användningen av oljeprodukter, särskilt bensin. Bilismens tillväxt ökade också efterfrågan på asfaltsprodukter för alla vägbyggen. Bilismens genombrott och civilflygets expansion var stora drivkrafter bakom en kraftigt ökad efterfrågan på olja och bränsle efter andra världskriget.

Oljedepåer har funnits sedan 1900-talets början. Vid mitten av 1930-talet fanns det i Stockholmsområdet åtminstone fyra anläggningar liknande den vid Telegrafberget. Efter andra världskrigets

slut skedde en kraftig ökning av antalet depåer. Dessa har generellt sett varit lokaliserade i anslutning till vattenvägar. Vid början av 2000-talet återstod ca en tredjedel av de anläggningar som hade funnits i Stockholms län på 1960-talet.

Import av råolja till Sverige påbörjades i större skala 1928 då Johnsongruppen byggde Sveriges första oljeraffinaderi i Nynäshamn. Anläggningen var avsedd för asfaltstillverkning. Den successivt utbyggda raffinaderiindustrin i Sverige tillgodosåg omkring 20 procent av landets behov i slutet av 1950-talet av raffinerade och förädlade oljeprodukter.

THE TEXAS COMPANY AB

Vid ingången av 1920-talet drevs verksamheten vid Telegrafberget av nybildade Wahlunds Mineraloljeaktiebolag. År 1921 köptes bolaget upp av amerikanska The Texas Company, Texaco, som nu etablerades sig i Sverige. I samband med Texacos övertagande uppfördes den sjunde och sista cisternen. Runt samma tid uppfördes sannolikt också det större bostadshuset med lägenheter för de anställda.

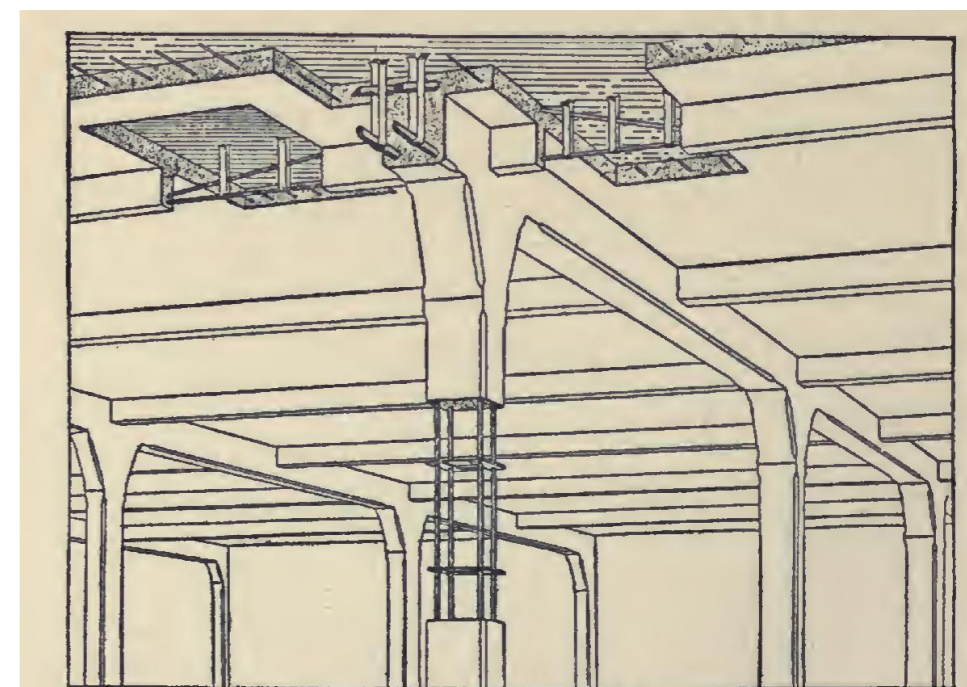

Fig. 73. Hennebique System.

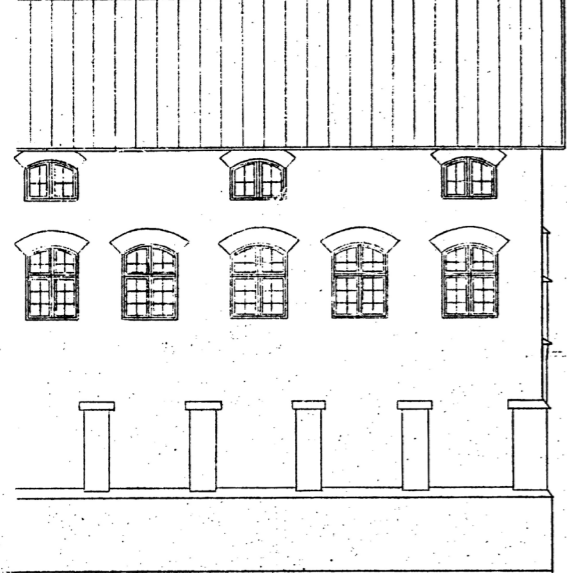
Sprängskiss av ett pelare-balksystem enligt Hennebiques metod.

ARMERAD BETONG

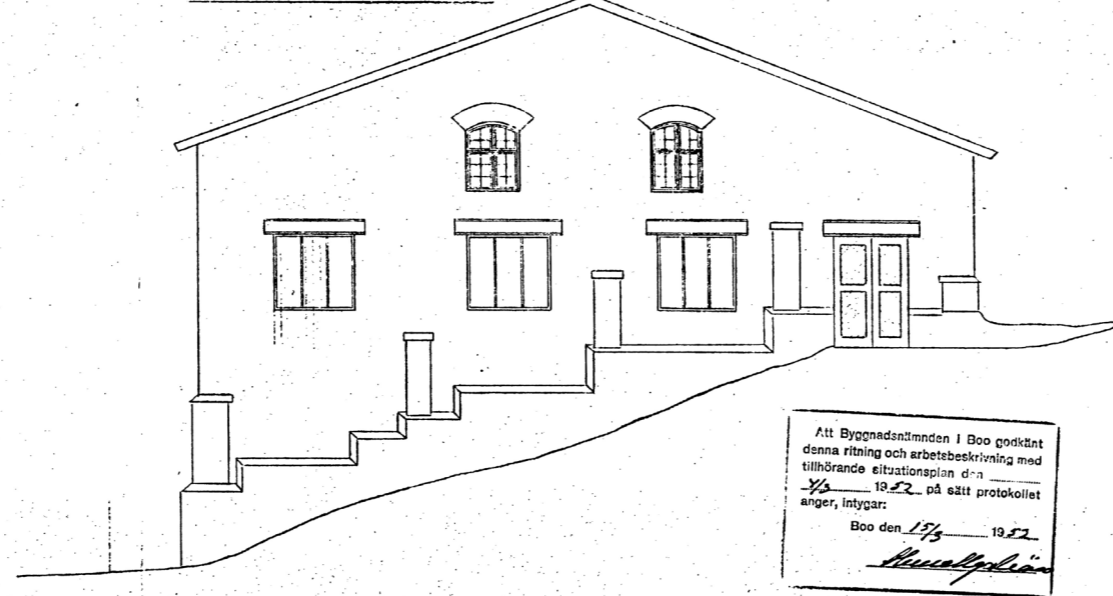
I slutet av 1800-talet var järnkonstruktioner i pelar-balksystem en vanlig konstruktionstyp i industribyggnader. Med den armerade betongen fick man vid sekelskiftet 1900 ett nytt och brandhärdigare stommaterial. År 1898 tog fransmannen F Hennebique svenskt patent på en metod för armerade konstruktioner som skulle få stor betydelse för betongbyggandet under de första åren på 1900-talet. Hennebiques system tillät en sammanhängande konstruktion där olika delar som bjälklag och pelare blev en samarbetande helhet. Första gången detta system användes i Sverige var i en industribyggnad i Norrköping, uppförd 1897-1898, vars invändiga stomme byggdes i armerad betong.

Eventuellt kom Hennebiques system även till användning vid Telegrafberget. Den stora byggnaden är uppförd som en skelettkonstruktion i en blandform med ett inre skelettsystem av både armerad betong och trä kombinerat med bärande ytterväggar i tegel. Sådana blandformer, där den inre stommen var upplagd på en massiv tegelyttervägg, var mycket vanliga vid tiden. Renodlade betongskelettkonstruktioner slog igenom först på 1910-talet.

Fasad mot norr

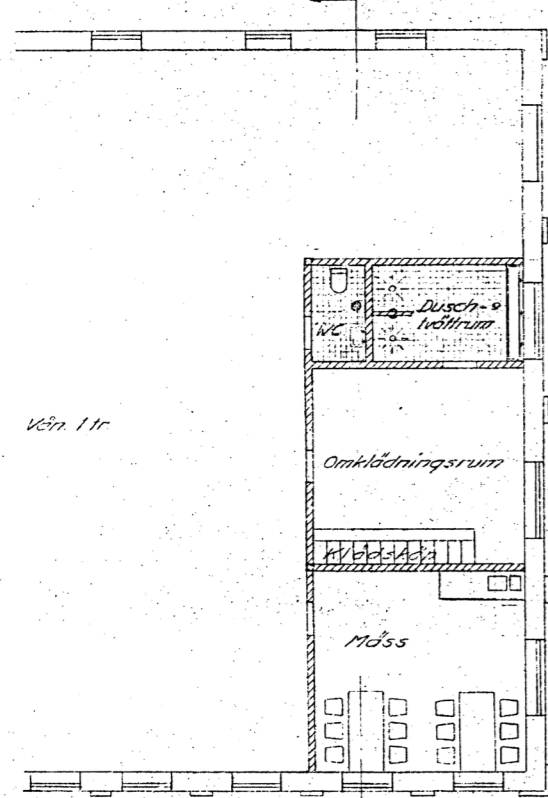

Fasad mot väster

Att Byggnadsnämnden i Boo godkännt denna ritning och arbetsbeskrivning med tillhörande situationsplan d:n 1/3 1952 på sitt protokoll anger, intygar:
Boo den 1/3 1952
Arvid Holm

Plan

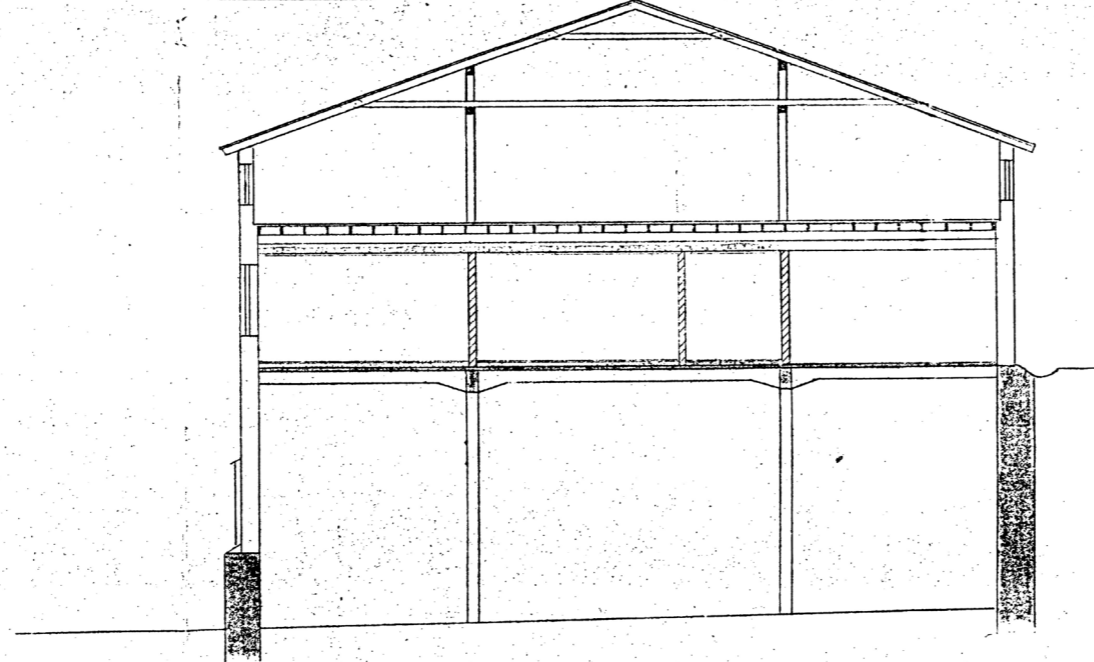
Vän 1 tr

Skala 1:100

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 15 20 25 m

Bygglövsritning gällande personalutrymmen, 1952. Stadsbyggnadsservice, Nacka kommun.

Sektion

Förslag till personalutrymmen i befintligt lagerhus, Telegrafberget

Stockholm den 24.5.51 / *Arvid Holm*

Namnet Wahlunds Mineralolje AB levde vidare några år efter att Texaco övertagit verksamheten.

DE EXPANSIVA ÅREN

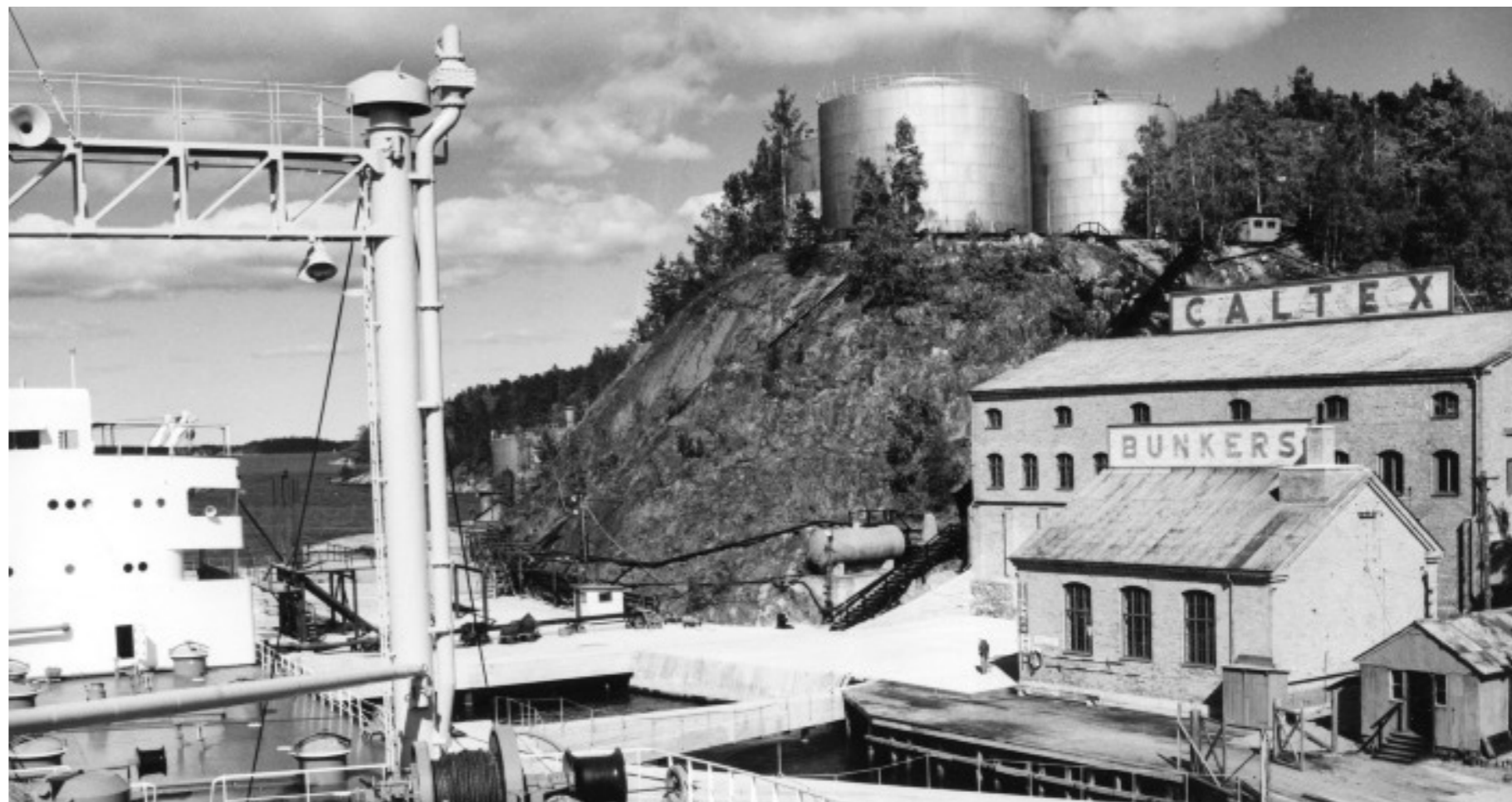
I slutet av 1940-talet överfördes verksamheten till Caltex Oil AB som ägdes gemensamt av Texaco och det amerikanska bolaget Standard Oil. Eventuellt var det i samband med det som de stora skyltarna på tegelbyggnadernas tak sattes upp på vilka det tidigare stod "Caltex" och "Bunker". Det senare är det engelska ordet för bunkra.

År 1952 byggde bolaget bilvägen från Hasseluddsvägen fram till anläggningen. Samma år uppfördes en tappningsstation för tankbilsfyllning och garage på arrenderad mark i anslutning till den egna fastigheten och i lagerbyggnaden nere vid kajen inrättades personalutrymmen på mellanvåningen för lagerarbetarna. Utrymmena innefattade omklädningsrum, matsal, wc och duschrum. Byggnaden hade fram till dess stått oanvänd under många år. Värme togs från en panncentral i det mindre maskinhuset och sedan tidigare fanns vatten från en borrarad brunn indraget. Runt den tiden byggdes även ett bergtrum för förvaring av oljeprodukter.

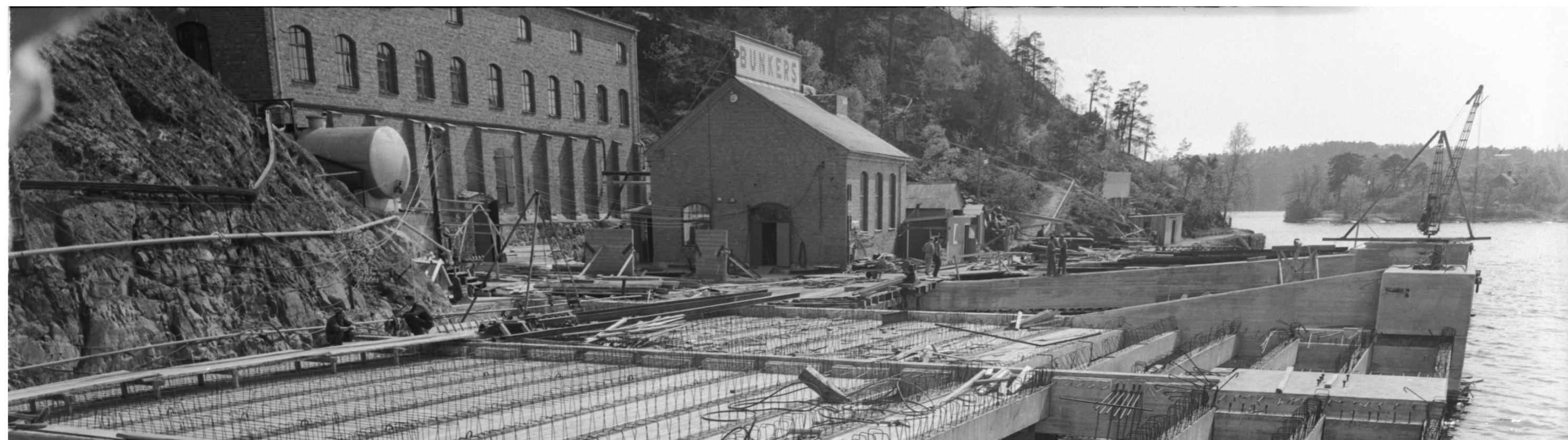
Under åren 1957-1958 uppfördes en ny kajläggning i betong och vid samma tid erhölet bolaget bygglov för två nya cisterner uppe på berget. Planerna på nya cisterner speglar den stadigt ökande energiförbrukningen i samhället vid tiden. Här kan en parallell dras till Bergs oljehamn mellan Nyckelviken och Nacka strand vilken anlades 1959 och som idag är Mälardalsregionens största depå för drivmedel. Bygglov för de två cisternerna på Telegrafberget kom dock inte att utnyttjas av okänd anledning. De båda tegelbyggnaderna nere vid kajen betecknades i slutet av 1950-talets som kontor respektive lager.

Fotot är taget under pågående kajbygge i slutet av 1950-talet. Tekniska Museet.

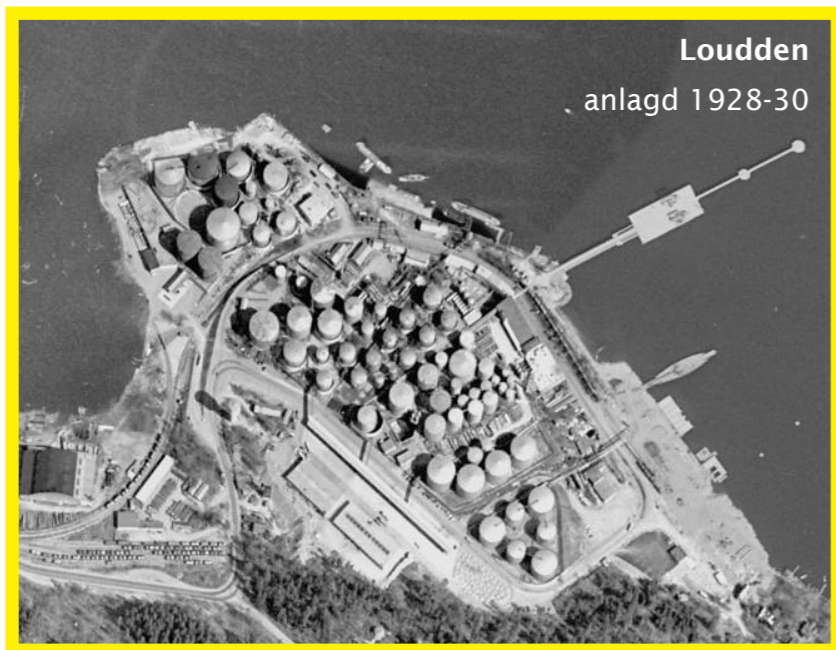
Under en 20-årsperiod drevs verksamheten under namnet Caltex. Foto från 1963. Stockholms läns museum

Byggandet av den nya kajen tog två år. I bakgrunden syns lagerbyggnaden utan de öppningar och puts-skikt som senare tillkommit. Tekniska museet.

STOCKHOLMS INLOPP

CA 1955-67

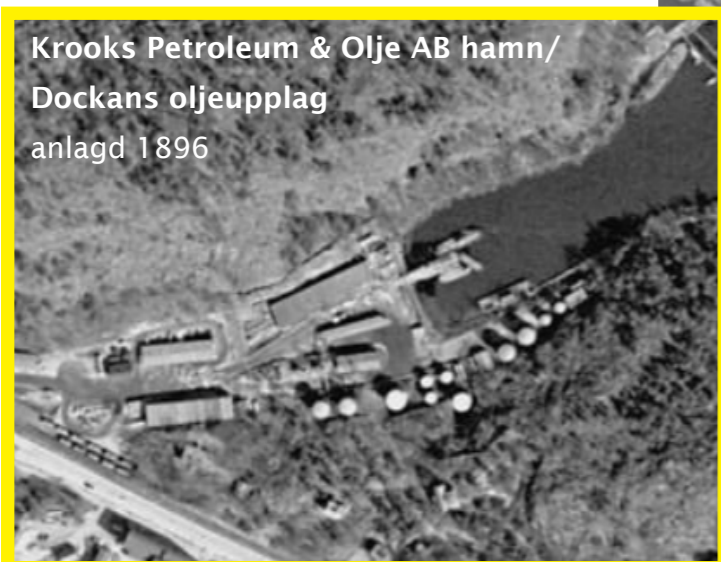
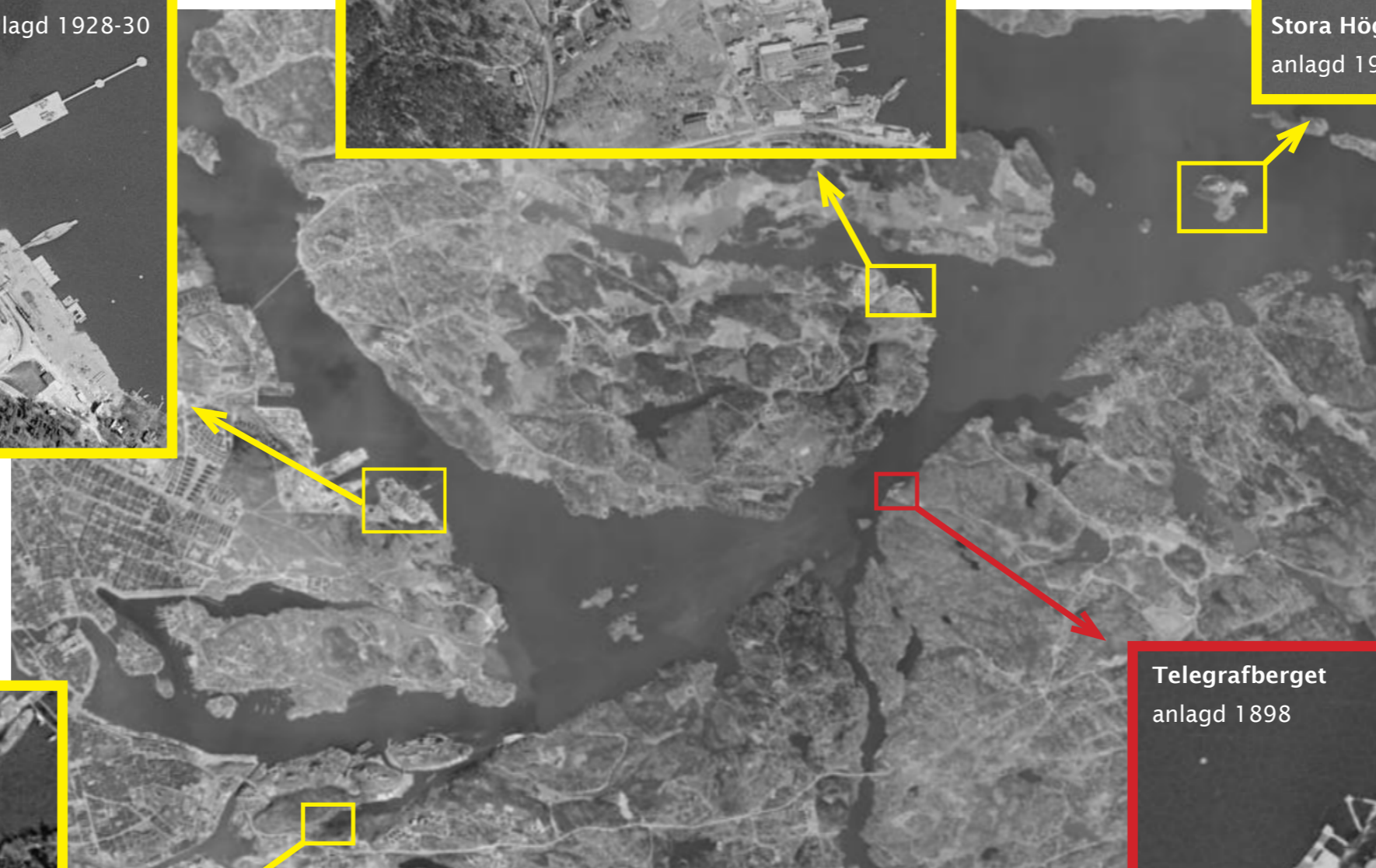
Loudden
anlagd 1928-30

Shell-Rasta
anlagd ca 1920-tal?

Stora Höggarn
anlagd 1903

**Krooks Petroleum & Olje AB hamn/
Dockans oljeupplag**
anlagd 1896

Telegrafberget
anlagd 1898

Flygfoto som visar Stockholms inlopp från Östersjön vid 1900-talets mitt (ca 1955-67). Oljedepån vid Telegrafberget har markerats med rött. Andra samtida oljehamnar har markerats med gult. Foto via eniro.se.

BYGGNADS- BESKRIVNING

ALLMÄNT

Då de bygglovshandlingar som finns bevarade Nacka kommuns arkiv endast sträcker sig till tillbaka till 1950-talets början är kunskapen om anläggningens tidiga historia tämligen begränsad. Några andra handlingar som rör de aktuella byggnadernas planlösning, funktion och utveckling under de första årtiondena har inte har påträffats inom ramen för denna undersökning. Det kan dock antas att byggnaderna bibehållit sin ursprungliga volym bortsett från den tillbyggnad av maskinhuset som genomfördes strax före år 2000. Det kan även antas att den stora byggnaden huvudsakligen var enkelt inredd för i huvudsak lagerhållning och att den tillverkning av träfat som ska ha bedrivits här inte medförde några större krav på byggnadens utformning. Hur det mindre maskinhuset ursprungligen var disponerat och inrett är dock i högsta grad höljt i dunkel. Historiskt har byggnaden benämnts både maskinhus och kontor. Under 1950-talet fanns här en värmepanna. I planprogrammet från 2005 står att byggnaden inhyt en smedja, elcentral samt en pumpstation för brandsläckning. Beträffande funktionen som elcentral vittnar ännu isolatorer på västra gaveln om hur byggnaden varit ansluten till elnätet.

Arkitektoniskt är byggnaderna tämligen sakliga och anspråkslösa samtidigt uppvisar de en omsorg i detaljutförandet. Oftast lades sig företagen vid byggandet av industribyggnader vid sekelskiftet vinn om kvalitet i byggnadsutförandet, i synnerhet i städerna. Byggnaderna var reklamen för firmans produkter. Även vid Telegrafberget tycks den yttre gestaltningen haft viss betydelse trots verksamhetens relativ enkla natur. Från sjösidan var byggnaderna välexponerade.

En förhållandevis kontinuerlig användning av byggnaderna har medfört en fortlöpande tillsyn och att de inte tillåtits att förfalla. Samtidigt kan omfattande murverkslagningar skönjas och båda lagerbyggnaden och maskinhuset uppvisar stora skador i takfoten som tyder på att underhållet i perioder varit bristfälligt. Det allmänna intrycket idag är att ändå att byggnaderna är relativt gott skick.

Anläggningen som den ser ut idag och det pågående bygget av nya flerbostadshus uppe på den plattå där det tidigare stod tre oljecisterner.

Intill den mindre tegelbyggnaden byggs en ny avloppspumpstation.

Nulägesbild över området, oktober 2019. Foto: Peter Carlsson, via hsb.se/telegrafberget.

Nockskytt på magasinsbyggnaden. Konstruktionen har till stor del bevarat ursprungligt utförande.

STOMME OCH EXTERIÖR

Lagerbyggnaden är uppförd på en naturstensgrund med massiva, bärande ytterväggar i tegel och en invändig pelare-balkkonstruktion utförd i armerad betong på bottenplanet och i trä på de övre planerna. Betongkonstruktionen göts på plats och omfattar även bottenbjälklaget. Spåren efter brädformarna avtecknar sig tydligt i betongen. Pelare-balkkonstruktionen innebar stora öppna ytor och lämpade sig väl för en magasinsbyggnad. Valet av en betongkonstruktion hängde sannolikt samman med hanteringen av brandfarligt material. Träkonstruktionen på mellanvåningen har väl tilltagna dimensioner både avseende pelare och balkar. De senare utgörs av dubbla, träbjälkar som är sammanbundna med förstävningar. Pelarna är tillverkade av rundvirke. På vindplanet utgörs stolparna av sågade trästockar som tillsammans med ytterväggarna bär upp en tämligen komplex takkonstruktion utförd i grovt virke.

Maskinhuset vilar på en betongplatta och är tillsynes uppfört helt i murkonstruktion, det vill säga med bärande tegelytterväggar och en inre hjärtvägg av tegel som delar av den ursprungliga byggnaden i huvudsakligen två rum. Takkonstruktionen är inte synlig inifrån.

Båda byggnaderna har murade ytterväggar av rött, hårdbränt tegel i kryssförband. Likaså är maskinhusets tillbyggnad klädd i rött, hårdbränt tegel men teglet är här murat i blockförband. Såväl tillbyggnadens som de äldre byggnadernas fasader är fogstruktura med

halvrund, utanpåliggande fog. Lagerbyggnadens fasader är på bottenplanet förstärkta med utvändiga stödpelare i tegel. I senare tid har dessa täckts med ljus puts. Utmed taksprången skjuter teglet ut och bildar en dekorativ takfot.

Maskinhuset har en äldre taktäckning av sinuskorruerad, svartmålad plåt medan den större lagerbyggnadens tak är tillsynes omlagt i relativt sen tid med svartlackerad, trapetskorruerad plåt. Inifrån vindsvåningen syns en tidigare taktäckning i form av sinuskorruerad plåt.

De ursprungliga dörr- och fönsteröppningarna är alla välvda med flacka, murade stickbågar. Fönstren och dörrarna följer upptill bågarernas form. I samband med att personallokaler anordnades i lagerbyggnaden i början av 1950-talet ersattes bågarerna av järnbalkar i de öppningar på södra gaveln där nya fönster monterades. I lagerbyggnadens bottenvåningen har en fönsteröppning tagits upp i senare tid. Denna saknar valv. På bottenvåningen finns även en äldre fönsteröppning, vilken är försedd med järnluckor. Även denna öppning är utförd utan murat valv.

Huvuddelen av fönstren på både lagerbyggnaden och maskinhuset har ett bevarat originalutförande. Dessa fönster utgörs av tätspröjsade, utåtgående enkelfönster i trä, utförda i några olika variationer. Bågarerna och spröjsen har på insidan en profil i form av en kvartsstav. Utvändigt är de äldsta fönstren på lagerbyggnaden försedda med stansade hörnjärn. Hörnjärn saknas emellertid på maskinhusets fönster vilket eventuellt är ett tecken på att dessa nå-

gon gång bytts ut. 1950-talets fönster på lagerbyggnaden avviker genom att de är kopplade, inåtgående och saknar spröjs. Huvuddelen av fönstren har plåtbleck på utsidan med ankantat omslag. Blecken är monterade med spik i fönsterkarmarnas bottenstycken.

I den fönsteröppning på lagerbyggnadens bottenvåning som tagits upp i senare tid saknas fönsterbleck. Det fönster som satts in är ett äldre fönster som sannolikt suttit i en annan del av byggnaden tidigare, eller möjligen omhändertagits då någon äldre byggnad inom området rivits. Fönstret intill, vilket är försett med järnluckor, avviker både genom fönstrets utformning och genom att det istället för ett tunnare plåtbleck sitter en tjock järnplåt nederst i öppningen. Fönsterbågarerna är av äldre slag men är troligen eftermonterade. Att öppningen saknar valv är eventuellt ett tecken på att den inte fanns där från början men av järnluckorna att döma så har öppningen haft en funktion i den ursprungliga verksamheten. Huvuddelen av de båda byggnadernas fönster är idag försedda med fasta innanfönster vilka har monterats i relativt sen tid. Några äldre innanfönster har inte påträffats.

De portar som sitter i de ursprungliga dörröppningarna i lagerbyggnaden är huvudsakligen av äldre modell, utförda som panelade, tvåbladiga bräddörrar med spontad panel både på in- och utsidan. På utsidan är panelerna monterade i fiskbensmönster. På västra gaveln har portarna överljus. Bakom järnluckorna på bottenvåningen sitter en tvåbladig spegeldörr av tillsynes nyare slag. Likaså är dörrpartiet som utgör entré till samlingsalen liksom maskinhusets entréparti insatta i ett senare skede.

Magasinsbyggnaden, västra fasaden mot sjösidan. Notera murlagning bakomstuproret närmst i bild. Träsåg eller felaktig takavvattning har orsakat fuktskador i teglet. Läggs också märke till fönstersättningen som skiljer mellan våningsplanen.

Magasinsbyggnaden, södra gaveln. Gaveln utgör den mest förändrade fasaden, med ett minskat fönster, sentida garageport, murlagningar och infällda avväxlande balkar.

Magasinsbyggnaden, östra fasaden. En gångbro förbinder vindsplanet med den kvarvarande terrassen. Det nedersta planet är beläget under mark. Här syns även det moderna trapetskorugerade plåttaket tydligt. Här följer fönstersättningen på de två våningsplanen samma rytm, jämför motsatt fasad i bilden ovan.

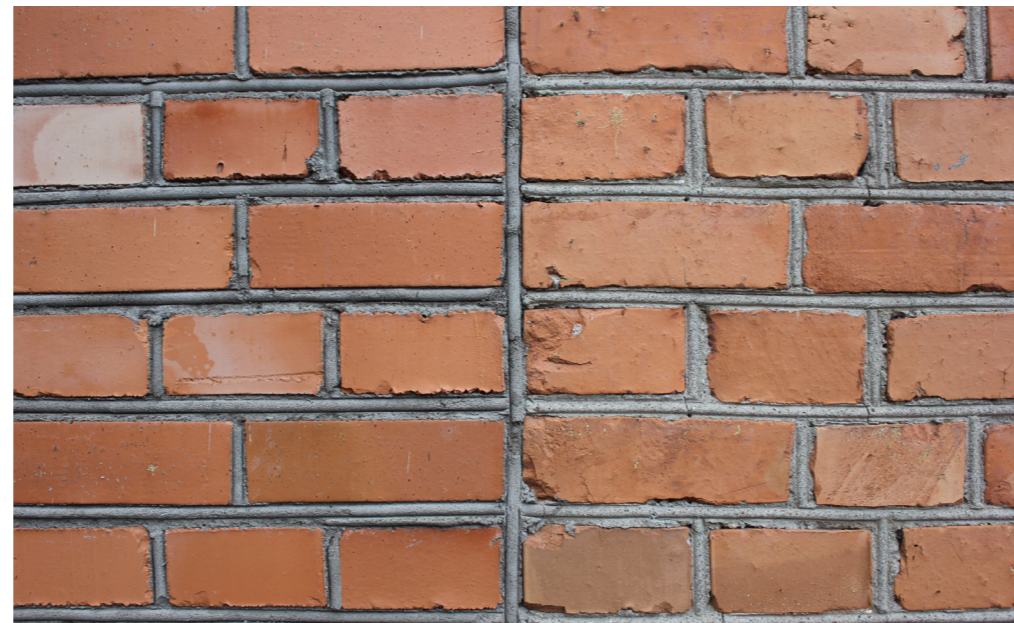
Magasinsbyggnaden, norra gaveln. Dörren till vänster i bild är av modernare snitt, men övrigt har få förändringar genomförts. Notera även det enkla dekorativa tegelband som löper över fasaden högt med de övre stickbågarna. Plåtnedviket kring den utkragande listan har tillkommit i sen tid.

EXTERIÖR MAGASINSBYGGNAD Övre raden från vänster: 1.) Ursprungligt fönsterbleck. 2.) Ursprungligt fönster. 3.) Äldre öppning som dock saknar den valvslagning de ursprungliga öppningarna har. Nedre raden från vänster: 1.) Dörr i den nordöstra gaveln. 2.) Garageport i den västra fasaden. Lägg märke till den valvslagning som syns i bildens övre vänstra hörn. 3.) Senare tillkommen dörr till festväningen/vindsvåningen, i den norra gaveln. 4.) Äldre, möjligen ursprunglig plåtdörr i den västra fasaden.

EXTERIÖR MAGASINSBYGGNAD Övre raden från vänster: 1.) Vy över lagerbyggnaden från söder. 2.) Skada i anslutning till en järnlucka på bottenvåningen. 3.) Pärlfog är karaktäristiskt för tegelfasader från tiden kring sekelskiftet 1900. Nedre raden från vänster: 1.) De utanpåliggande stöpelarna är murade i tegel. Putsen härrör från senare tid. 2.) Grunden är uppförd av natursten som sannolikt brutits på platsen. 3.) Skador i cementputsen intill den stora porten.

EXTERIÖR MASKINHUS Övre raden från vänster: 1.) Maskinhusets norra gaveln. På byggnadens baksida har en tillbyggnad tillkommit. 2.) Stötfog mellan tillbyggnaden (t.v.) och maskinhuset. 3.) Dekorativ utkragande listmurning. Notera plåtband kring takfot vid gaveln. Nedre raden från vänster: 1.) En mindre skorsten av modernare snitt har ersatt den höga tegelskorsten byggnaden ursprungligen var försedd med. 2.) Maskinhuset har till stor del bevarat ursprungligt utseende. Mot sjösidan vetter stora småspröjade fönster. Taket är täckt med svartmålad sinuskorrugerad plåt, och nocken pryds av en stor skylt.

INTERIÖR

Lagerbyggnadens bottenvåning utgörs till största del av en ett stort sammanhängande utrymme med full takhöjd. Såväl den invändiga betongkonstruktionen som ytterväggarnas konstruktion är öppen och väl synlig. Golvet utgörs av ett betonggol. I sydvästra delen är lokalen avdelad med mellanväggar. De två mindre utrymmen som tillkommit är i sin tur avdelade med mellanbjälklag. Rummen i sydvästra hörnet saknar fönster. Den övre rummet har inte besökts men troligen rymmer detta rum tekniska installationer. Det nedre rummet påminner om ett garage. I anslutning till det nedre av de två rummen utmed västra fasaden finns en wc. Det övre planet, vilket har fönster ut mot hamnen, är inrett med en köksdel och ett modernare vitmålade brädgolv.

På mellanvåningen antyder de många fönstren att det från början bedrevs verksamhet här som drog nytta av det stora ljusinsläppet. Utrymmet är idag indelat i dels tidigare personalutrymmen i södra änden av våningsplanet, dels ett flertal olika rum och kontorsutrymmen som tillskapats med tillsynes senare tillkomna mellanväggar. Stora delar av mellanväggarna in mot mitten av byggnaden

utgörs av fönster. Huvuddelen av de invändiga fönstren liksom ett flertal dörrar är av äldre modell. Huruvida dessa är en del i anläggningens äldre historia eller inte är här oklart. Personalutrymmena följer bygglovsritningen från 1952 med matsal, wc och duschrumb. Tidigare omklädningsrum byggdes om i samband med att en garageport togs upp i södra gavelväggen. I nordöstra hörnet finns en trappa upp till vindsvåningen. Trappan är troligen en del av den ursprungliga inredningen men har i ett senare skede klätts in med skivor. Mellanvåningens ytterväggar är slätputsade och golvet utgörs av målad betong med undantag för vissa utrymmen där parkett och klinkers lagts in. I de tidigare personalutrymmena har innertak satts in men i övriga delar är det öppet upp till vindsbjälklaget där det grova golvbjälkarna ligger synnerligen tätt.

Vindsplanet är idag endast delvis tillgängligt. Norra delen utgörs av en större festlokal som är utrustad med barer och toalett. Hit tar man sig antingen via två ytterdörrar eller via en trappa nerifrån mellanvåningen. I anslutning till trappan är hissmaskineriet placerat. Mot södra delen sitter en mellanvägg utan öppningar. Södra delen saknar trappa till våningen under och är i dagsläget inte heller åtkomlig utifrån. Det färre antalet fönster på vindsvåningen vittnar

om att detta sannolikt i första hand var ett utrymme avsett för förvaring. Väggarna är slätputsade och på golvet ligger ett fernissat eller lackat trägolv.

I maskinhuset finns tydliga spår kvar efter den restaurangrörelse som bedrivits här under 2000-talet. Den ursprungliga byggnaden är indelad i två rum. I det större rummet med de stora fönstren är det högt i tak. Taket är klätt med skivor och golvet är belagt med ett brädgolv. Rummet är utrustat med en modern ventilationsanläggning och här finns även en kamin av modernt slag installerad. Intill södra gaveln finns ett mindre utrymme med murade väggar som utgör en rest av den gamla skorstenen. Utrymmet inrymmer bland annat en modern elcentral. I det något mindre rummet finns ett modernt och tillsynes fullt utrustat restaurangkök. Genom ett tidigare fönster i den ursprungliga ytterväggen har köket en förbindelse med disktrymmet som är inrymt i tillbyggnaden. I denna del finns även kylrum och omklädningsrum för restaurangpersonalen.

INTERIÖR MAGASINSBYGGNAD, VINDSVÅNING Övre raden från vänster: 1-3.) Bilderna visar den öppna takkonstruktionen på vindsvåningen. Nedre raden från vänster: 1.) Panelklädd port som leder ut till terrassen i slänten bakom byggnaden. 2.) På flera håll i byggnaden finns spår efter äldre eldragning. 3.) WC installerades sannolikt i samband med att vindspanet fick funktion av samlingslokal.

INTERIÖR MAGASINSBYGGNAD, MELLANVÅNING Övre raden från vänster: 1.) Vy mot norra gavelväggen. 2.) Den rikliga mängden fönster ger dagsljus till korridoren i mitten av våningsplanet. 3.) Bilden visar en bärande balk och vindsvåningens golvbjälklag. Nedre raden från vänster: 1.) Trappan upp till vindplanet. 2.) Panelad dörr som leder ut på baksidan. 3.) Det personalrum som tillkom i början av 1950-talet.

INTERIÖR MAGASINSBYGGNAD, BOTTENVÅNING Övre raden från vänster: 1.) Bilden visar hur bottenvåningen med mellanväggar delats in i flera olika utrymmen. 2.) Entresolplanet utmed med fönster ut mot kajområdet. 3.) Avdelat utrymme intill den gamla porten. Trappan till vänster leder upp till ett entresolplan. Nedre raden från vänster: 1.) Hissanordning för transporter mellan bottenvåningen och mellanvåningen. 2.) Den inre, bärande konstruktionen i armerad betong. 3.) Rum i byggnadens sydvästra hörn. Detta liksom utrymmet på våningen ovanför saknar fönster.

INTERIÖR MASKINHUS Övre raden från vänster: 1.) Ett av de stora fönster som vetter ut mot vattnet. 2.) Inuti den tidigare skorstenen. 3.) Äldre, mycket låg spegeldörr. 4.) Tidigare fönsteröppning mellan nuvarande kök och diskrum. Nedre raden från vänster: 1.) Den stora "hallen" utmed västra sidan. 2.) Inifrån baren i mellanpartiet. 3.) Restaurangköket.

KULTURVÄRDEN

Det har inom ramen för den antikvariska förundersökningen inte varit möjligt att fastställa exakt tillkomstår för de två kvarvarande byggnaderna, men det står klart att anläggningen var en av de första för storskalig hantering av importerad fotogen och en av de första oljehamnarna som etablerades utmed farleden in till Stockholm. Området kom senare att byggas ut till en fullskalig oljedepå och var även då en av de första i sitt slag.

Placeringen intill farleden har varit strategiskt på flera sätt. Hanteringen av petroleumprodukter krävde på grund av brandfaran ett avskilt läge (1901 hade ett tankfartyg med 1600 fat råolja, nafta och fotogen exploderat vid olje- och fotogenupplaget i Gäddviken och krävt 10 personers liv). Läget intill farleden innebar ändå närhet till staden, och det tilltagna vattendjupet tillät stora oljetankers att ankra intill kajen. Platsen erbjöd dessutom ett utmärkt skyltläge där verksamheten kunde exponeras ut mot den hårt trafikerade farleden.

Byggnaderna har sedan tillkomsttiden genomgått relativt få exteriöra förändringar, trots skiftande verksamheter och användningsområden. Mot sjösidan har den större tegelbyggnaden sedan oljedepåns avveckling försetts med nya port- och fönsteröppningar och i den södra gaveln har två garageportar tagits upp varav den övre av dem senare ersatts med två mindre öppningar. Beträffande det mindre tidigare maskinhuset revs en hög skorsten någon gång kring mitten av 1900-talet och slutet av 1990-talets genomfördes en tillbyggnad mot öster.

Stommen, en blandkonstruktion som utgörs av bärande ytterväggar i natursten och tegel, och en invändig skelettkonstruktion utförd i armerad betong på bottenplanet och i trä på de övre planen, har ett byggnadsteknikhistoriskt värde och är representativt för tiden och byggnadstypen.

Till skillnad från många av de övriga industrianläggningar som etablerades i Nacka kring förra sekelskiftet saknar byggnaderna vid Telegrafberget en mer påkostad arkitektonisk gestaltning. En viss omsorg har ändå ägnats den exteriöra utformningen, med hårdbränt tegel, rundad pärlfog och en enkel utkragande listmurning vid takfoten.

Den större byggnadens fönstersättning speglar sannolikt de olika våningsplanens tidigare funktioner – på det slutna bottenplanet har lättantändliga varor hanterats, på mellanplanet har en eventuell produktion av träfat krävt fler och mer tilltagna fönster för ett större ljusinsläpp, och på vindsplanet förmodas förvaring ha varit den huvudsakliga funktionen varför fönstren varit små och förhållandevis få. Det finns ytterst lite dokumenterat kring byggnadernas ursprungliga användning, och det har varit svårt att på en detaljerad nivå kartlägga hur den tidiga verksamheten fungerade i byggnaderna.

Platsen har varit geografiskt otillgänglig och har inte under någon längre period rymt publik verksamhet sedan oljehamnen lades ner under 1970-talets mitt. Få stockholmare kan därför antas ha någon stark relation till platsen och byggnaderna idag. Tegelbyggnaderna med sina stora nockskyltar är emellertid en välkänd front

mot farleden och Stockholms inlopp, och utgör en välbekant vy för många. Fasaderna och takfallen som vetter mot sjösidan bedöms därför vara känsligare för förändringar och tillägg än de som vetter mot land. Takskyltarna utgör ett originellt och sällan bevarat inslag i gestaltningen.

Rivningen av de stora cisternerna, hamnanläggningen och den terrasserade ytan bakom den större tegelbyggnaden har uttraderat en stor del av platsens läsbarhet och försvårat förståelsen för den tidigare verksamheten. Det är idag svårt för den oinvigde att förstå att platsen under större delen av 1900-talet rymt en oljedepå med hamn, men det är fortfarande tydligt att det rör sig om en traditionell industrianläggning från förra sekelskiftet. De kvarstående speglar framförallt den tidigaste verksamheten på platsen, även om de senare integrerades i efterföljande verksamheter och anpassades efter nya behov. Den murförstärkta terrassen bakom den större av byggnaderna är, trots att den idag endast utgör ett fragment av den större terrasseringen, ett värdefullt inslag i miljön och bör fortsatt värnas.

Byggnaderna har trots den reducerade helhetsmiljön höga kulturhistoriska värden. De utgör ett gott exempel på traditionella industribyggnader från förra sekelskiftet, och speglar den tidiga oljeindustrin med importerat bränsle från huvudsakligen USA. De båda byggnadernas exteriörer har till stor del bevarat ursprungligt utseende, utan några omfattande nya tillägg. Volym, material och muröppningar bör även fortsättningsvis respekteras.

KVALITETER - MATERIAL OCH GESTALTNING

MAGASINSBYGGNAD

EXTERIÖR

- Hårdbränt tegel i kryssförband
- Utkragande listmurning vid takfot
- Rundad pärlfog
- Ursprungliga småspröjade utåtgående ytterbågar
- Dörr och fönsterluckor i plåt
- Valvslagning ovan muröppningar
- 1950-talets inåtgående fönster
- Äldre fiskbensmönstrade dörrar, vissa med överljus
- Ursprungliga muröppningar
- Bottenvåningens slutenhet
- Skylt på taknock
- Takvinkel

INTERIÖR

- Bärande konstruktion i trä
- Takkonstruktion i trä
- Bärande konstruktion i armerad betong
- Personalrummet som inreddes på 1950-talet, fönster, fönsterbänkar i sten, putsade väggar, putsat innertak
- Äldre eldragningar

MASKINHUS

EXTERIÖR

- Hårdbränt tegel i kryssförband
- Utkragande listmurning vid takfot
- Rundad pärlfog
- Ursprungliga småspröjade ytterbågar
- Skylt på taknock
- Takvinkel, form, material och konstruktion i befintligt utförande
- Fundament för skorsten på tak

INTERIÖR

- Liten spegeldörr mot skorstensutrymme
- .Det större rummets volym

Baksidebild: Vy från ett av vindsvåningens fönster. Kallmuren utgör en rest av den terrassering som fått lämna plats för den nya vägdragningen.

 TYRÉNS